

LA VIDA SECRETA DE LES PARAULES. EL SORPRENENT MÓN DE LES ETIMOLOGIES

Antoni Janer Torrens

L'etimologia és un gran instrument per conèixer la història de la humanitat a través del lèxic. Per fer-nos una idea de la càrrega històrica que arrosseguen totes les paraules agafarem un fragment del llibre El candidato melancólico (Madrid, RBA 2006) de Juan José Millán: "Les paraules d'una llengua porten rastres que es remunten a mil·lennis enrere, connexions ocultes amb altres llengües, vives o desaparegudes, històries de contactes de conquestes i d'invasions, de guerres i d'influències, d'invencions i de destruccions. La història de les paraules és la història del món".

Els gramàtics grecs ja havien considerat l'etimologia com una part essencial de l'estudi de la llengua, juntament amb la morfologia i la sintaxi. L'etimologia era vista com la ciència (λόγος) que permetia la recerca del sentit "veritable" (ἔτιμος) dels mots, els quals es veien com a símbols esgotats pel pas del temps, que no significaven allò que sempre havien significat. Aparegué, per tant, una actitud més o menys mística de cercar, mitjançant les etimologies, el sentit originari dels mots amb el benentès de la famosa màxima del filòsof presocràtic Heràclit: πάντα ρει ("tot flueix"). Ja al segle I aC l'historiador Sal·lusti, a *La conjuració de Catilina* (cap. LII) fa dir això a Marc Porci Cató: "Certament fa molt de temps que hem perdut els vertaders noms de les coses. I per això a la prodigalitat amb els béns aliens l'anomenam generositat i a la gosadia per fer el mal l'anomenam valor".

A pesar que la terminologia és d'origen hel·lènic, la preocupació per esbrinar el sentit i l'origen de les paraules no fou pas patrimoni dels grecs. Els hebreus també ja s'hi interessaren. A la Bíblia trobam una mena d'obsessió per la motivació dels noms propis o pel caràcter augural de molts (com tan bé els llatins reflectirien en un joc de paraules: *nomen est omen*, "el nom és un auguri"). És el cas de la llarga llista de noms composts amb *-el* ("déu") com Daniel ("Déu és el meu jutge"), Rafael ("Déu ha sanat"), Miquel ("Qui és com Déu") o Emmanuel ("Déu és entre nosaltres"); i tants d'altres com Moisès ("The tret de l'aigua"), Abraham ("pare d'una multitud de pobles"), David ("estimat"), Susanna ("Iliri"), Sara ("princesa"), Raquel ("ovella"), Noemí ("la meva delícia") o Dèbora ("abella").

A l'antiga Grècia, el primer tractat d'etimologia el trobam al *Cràtil* de Plató (segle IV aC). En aquesta obra, dos filòsofs atenesos, Cràtil i Hermògenes, discuteixen sobre l'origen dels mots amb dues postures enfrontades. Cràtil manté que els noms són exactes "per naturalesa" perquè "s'ajusten a la realitat"; no debades –diu– contenen certs sons que expressen l'essència d'allò que designen, tal com passa amb les onomatopeies.

Hermògenes, en canvi, defensa que els noms són un simple "pacte" o "consens" (*homologia*), consagrat després per l'ús o el "costum" (*etbos*). Hermògenes demana a Sòcrates que intervengui en la discussió. Però el pare de la filosofia no es mostra d'acord amb cap de les dues postures. Tot i això, reconeix la dificultat de posar nom a les coses: "Sembla, doncs, Hermògenes, que la feina de posar noms no és, com tu trobes, una feina fàcil, ni d'homes senzills ni del primer que passi pel carrer".

El gran lingüista suís Saussure (1857-1913) ja deixà clar que els noms són signes arbitraris, és a dir, el significat que adquireix un mot és del tot convencional. Així doncs, en contra del que postulava Cràtil, el nom no fa la cosa –si fos així, però, totes les coses tendrien el mateix nom en tots els idiomes, la qual cosa no és el cas en aquest bàbelic món; no per conèixer el nom d'una cosa coneixem la mateixa cosa.

En època moderna, el filòsof alemany Friedrich Nietzsche, filòleg clàssic de formació, també es posicionà a favor de la teoria convencionalista defensada per Hermògenes al diàleg de Plató. En l'opuscle titulat *Sobre veritat i mentida en sentit extramoral* (1873) manté que l'home és un ésser moral des del moment que ha aconseguit domesticar el món amb el llenguatge. Posant nom a les coses –una de les primeres coses que féu Adam segons el *Gènesi*–, prenem possessió de conceptes com "bo" o "dolent" i, amb aquest convencionalisme del tot subjectiu, els dotam d'una forta càrrega moral. És així com hem acabat sent

presoners dels prejudicis que nosaltres mateixos hem construït amb el do més profund que se'ns ha dotat com a espècie, la parla.

La polèmica platònica també seria evocada per l'escriptor argentí Jorge Luis Borges al poema *El Golem* (1958):

“Si (como afirma el griego en el *Cratilo*)
el nombre es arquetipo de la cosa,
en las letras de ‘rosa’ está la rosa
y todo el Nilo en la palabra ‘Nilo’”.

Un altre gran escriptor modern que mantingué viva la polèmica fou el poeta català Salvador Espriu (1913-1985) en dir “Si m’anomenes, existeixo”. És el poder taumatúrgic de la paraula, que permet la creació del món en tants i tan bells mites literaris antics.

Tanmateix, a l'antiga Grècia no faltaren els autors que defensaven la concepció màgica del llenguatge. És el cas del gramàtic Melamp, que al segle VII, als seus comentaris a la *Tékhnē Grammatiké* de Dionís de Tràcia, escrigué: “etimologia és com si es digués ἀληθινολογία (“estudi de la veritat”), ja que les paraules gregues no foren en el seu origen disposades a cada cosa a l’atzar, sinó que, mitjançant l’anàlisi del sentit, descobrim per què tal cosa s’anomena de tal manera”.

Quan al segle I aC Ciceró va voler traduir al llatí l’expressió grega *etymología* s’inventà una altra forma: *veriloquium* (“el que diu la veritat”), és a dir, que és verí-dic. Per això, l’etimologia fundada d’una paraula constitueix el seu veredicté (“allò dit que conté la veritat”). Tot i això, Ciceró, en lloc de *veriloquium*, era més partidari d’emprar el terme *notatio* (“anotació”), ja que considerava que les paraules en realitat són notes o, tal com va postular Aristòtil al segle IV aC, senyals (σημα). Un coetani de Ciceró, Marc Terenci Varró, fou un altre estudiós de les etimologies. Tot i això, el més entusiasta de tots fou un hispà, sant Isidor de Sevilla, que al segle VI, a la seva enciclopèdica obra *Etimologies*, deia: “Quan veus d’on prové un nom, de seguida entens la seva força”.

Al segle XVIII, el gran naturalista suec Linneu, pare de la nomenclatura binomial –que recull el gènere i l’epítet de l’espècie– digué: *Nomina si nescis, perit et cognitio rerum* (“Si ignores els noms, mor també el teu coneixement de les coses”). Vendria a dir que si desconeixes l’origen de les paraules, realment no les coneixes a fons. A Linneu l’anomenaren metafòricament “el segon Adam”. I és que, si Adam va posar al Paradís un nom comú a totes les coses, segons el bell relat de la Bíblia, Linneu va posar un nom científic als éssers vius coneguts aleshores i, sobretot, inventà un sistema eficaç d’anomenar els que s’anassin descobrint en el futur. Un compatriota seu, Strindberg, escrigué: “Linneu era en realitat un poeta que es convertí en naturalista”.

Seria al segle XIX quan l’etimologia es constituïria com una disciplina científica amb un mètode de recerca propi. Aniria de la mà de la semàntica, concepte encunyat pel lingüista francès Michel Bréal (1832-1915) a partir del grec σημα (“senyal”) i basant-se en la teoria del signe lingüístic apuntat per Saussure. La semàntica estudia el significat de les paraules des d’un punt de vista sincrònic (en un moment determinat) o diacrònic (a partir de la seva evolució al llarg del temps).

La fal·làcia etimològica

L’etimologia també pot ser considerat un oracle que ens parla de la vida secreta de les paraules. Tot i el caràcter revelador d’aquesta disciplina, no hem d’oblidar, però, que, seguint Saussure, les paraules, són signes arbitraris. Així doncs, l’etimologia no ens descobreix exactament la “veritat” que amaga la llengua, però sí ens dóna una perspectiva privilegiada de la seva evolució. En aquest sentit, al·ludint a Sòcrates, podem dir que l’etimologia té una funció “maièutica”, la de treure a la llum el nucli fecund d’una paraula.

Aquesta idea equivocada de creure que l’etimologia ens proporciona el sentit original i gairebé màgic de la paraula es coneix com a fal·làcia etimològica. És un argument que sovint sol ser emprat per defensar certs postulats inamovibles. No debades, hi ha qui, tirant de diccionari, afirma que matrimoni ve de mare i que, per tant, un matrimoni sense mare no pot ser considerat com a tal. Per tant, aquest argument també ens impediria anomenar plomes a les estilogràfiques, atès que ja no es fan amb l’ala de cap oca.

Borges, fidel com sempre a la seva ironia, considera l'etimologia com una disciplina interessant, encara que inútil per a l'aclariment de conceptes. Així ho manifestà en el seu escrit "Sobre los clásicos" (1952): "Escasas disciplinas habrá de mayor interés que la etimología: ello se debe a las imprevisibles transformaciones del sentido primitivo de las palabras, a lo largo del tiempo. Dadas tales transformaciones, que pueden lindar con lo paradójico, de nada o de muy poco nos servirá para la aclaración de un concepto el origen de una palabra. Saber que cálculo, en latín, quiere decir piedrecita y que los pitagóricos las usaban antes de la invención de los números, no nos permite dominar los arcanos del álgebra; saber que hipócrita es actor, y persona, máscara, no es un instrumento valioso para el estudio de la ética. Parejamente, para fijar lo que hoy entendemos por lo clásico, es inútil que este adjetivo descienda del latín *classis*, flota, que luego tomaría el sentido del orden".

A pesar d'aquesta consideració borgiana, no hi ha dubte que l'etimologia ens pot ajudar a recapturar la imatge concreta subjacent en paraules abstractes com definir (< *finis*, "fi"), eliminar (< *limen*, "llindar"), recordar (< *cor*, "cor"), revelar (< *velum*, "vel"), desastre (< *astrum*, "astre"). L'estudi dels mots també, però, ens permet conèixer la carrega ideològica que arrosseguen paraules com patrimoni (*pater*, "pare" + *munus*, "càrrega", "deure"), matrimoni ("tasca de la mare") o virtut, que està relacionada amb *vis* ("força") i *vir* ("mascle").

Els avatars de l'etimologia

Hi ha etimologies que demanen poca indagació. Per exemple, cap ve simplement del llatí *caput*. En canvi, més interessant i laboriós és conèixer la història d'alguns derivats seus. Per exemple, precipitar-se incorpora el prefix *prae-* ("davant"), de manera que significa "llançar-se amb el cap per davant". D'altra banda, missió ve del verb *mitto* (enviar) i submissió significa, literalment, estar sota la "missió", sota les ordres d'algú altre. Així doncs, un cert coneixement etimològic ens ajuda a entendre millor algunes paraules. En aquest sentit, podem dir que l'etimologia ens permet veure la llengua en tres dimensions.

En les ciències i en les humanitats, les etimologies hi són presents en tot moment. En les humanitats permeten construir els termes necessaris per expressar una nova idea. El vocabulari de la filosofia, per exemple, es nodreix de les llengües clàssiques. Agnosticisme (α + $\gamma\omega\tilde{\omega}\sigma\iota\varsigma$, "no coneixement") i hedonisme (< $\eta\delta\omicron\nu\eta$, "plaer") provenen del grec, mentre que fal·làcia (< *fallere*, "enganyar") i racionalisme (< *ratio*, "raó") vénen del llatí. El mateix succeeix en les ciències. Per exemple, la psicologia i la medicina designen com a anorèxia un trastorn alimentari, provocat per raons psicològiques, que es caracteritza per la falta de gana. El terme s'encunyà a partir de les arrels gregues α ("no") i $\delta\omicron\zeta\iota\varsigma$ ("gana").

En alguns casos l'estudi de l'etimologia requereix el coneixement d'altres disciplines. N'és un exemple el mot basílica. Procedeix del grec *βασιλική* ("relatiu a rei", *βασιλευς*). Si recorrem a la història sabrem que d'un edifici civil semblant per grandària o majestuositat a un palau reial se'n va arribar a dir *basílica* per comparació. Al final de l'imperi romà, molts d'aquests edificis que servien de mercat o per administrar justícia quedaren abandonats. Aleshores, alguns foren ocupats pels cristians per celebrar les seves cerimònies, de manera que la planta d'aquests edificis seria imitada en les esglésies de nova construcció.

La ictiologia, la ciència que estudia els peixos ($\iota\chi\theta\upsilon\varsigma$), també presenta etimologies curioses. N'és un bon exemple el quetsèmp. El nom d'aquest peix té per base una frase llatina de la pregària del gloriapatri. Abans, el rosari es resava en català, però quan s'arribava al *gloriapatri* es feia en llatí: *Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto. Sicut erat in principio, et nunc, et semper, et in sacula saculorum. Amen.* Aquest *et nunc, et semper* ("ara i sempre"), no se sap ben bé per què, va acabar donant nom a un peix que, semblant al lluç, pot atènyer 35 cm de llargada i, com a característica, presenta una línia lateral groga sota la qual té taques ovalades blau cel.

Les metamorfosis de les paraules

Hi ha etimologies que són autèntiques metàfores, com exemple la del terme múscul. Deriva del llatí *mus, muris* ("rata"), i aquest alhora del grec $\mu\upsilon\varsigma$, $\mu\upsilon\omicron\varsigma$; no debades, els moviments del múscul d'un braç recorden els d'un ratolí quan s'esmuny per sota d'un llençol. També, per un procés metafòric, el llatí *nebula* ("boira") donaria el mot patrimonial neula, full prim de pasta de farina, tan habitual en temps de Nadal.

En altres casos, l'evolució semàntica no respon a raons poètiques. El segle II dC el verb llatí *minare*, que volia dir "amençar", es va especialitzar amb el significat d'amençar amb crits i bastons els animals (ovelles i ases) per tal de dur-los per un determinat lloc. Aviat, però, es va dir d'un carro. D'aquesta manera, en català no només es menen els animals i els carros, sinó també altres coses, com els negocis. Avui, però, aquest mot es

troba en cert perill d'extinció. No debades, en passar dels carros als automòbils, el català ha preferit conduir per interferència del castellà “conducir” –el francès, en canvi, ha mantingut el verb *mener*. Curiosament, a les Balears són més de comandar que no pas manar.

En la majoria dels casos, les paraules solen arribar a mudar de significat fins al punt d'adquirir-ne un del tot diferent a l'embrionari. Aleshores tenim que hi pot haver un significat etimològic, real, que prové de l'origen de la paraula; i un significat adquirit, és a dir, aquell donat per l'ús. Així ha passat amb l'adjectiu oportú, que en un principi, en el llenguatge mariner romà, al·ludia al vent favorable que permetia arribar a bon port (*portus*). El mateix verb arribar també prové del llenguatge mariner, ja que antigament al·ludia al fet que hom atacava a la riba (*ripa*), a la costa. D'altra banda, pena prové de *poena* (“càstig”) i pavelló de *papilio* (“papallona”) –en aquest cas, al segle XIII les teles de les tendes de campanya mogudes pel vent foren comparades amb les ales de la papallona. En canvi, tribulació (turment, gran aflicció moral) prové del verb llatí *tribulare* (“triturar”), al segle XV, però, adquirir el significat de “marcar petjades en un camí a força de freqüentar-lo”.

Un altre exemple d'emancipació semàntica és la paraula onanisme. Avui és sinònima de masturbació, però en els orígens al·ludia a un *coitus interruptus*. El terme agafa el nom d'un personatge bíblic, Onan, el qual, en morir el seu germà, fou obligat per llei a casar-se amb la seva cunyada vídua i a donar-li fills. Per evitar-ho, interrompia sempre els coïts. Arxipèlag també és un mot que s'allunya dels orígens. En un principi, al·ludia al mar Egeu, considerat pels grecs com el mar (*πέλαγος*) principal (*ἄρχι*) de la Mediterrània. Tractant-se aquest d'un mar ple d'illes, amb el temps la paraula adoptaria el significat actual de conjunt d'illes.

Plagi és una altra paraula que també ha sofert un canvi semàntic important. En llatí, *plagium* significava “segrest o robatori d'esclaus d'un altre”. Al segle I dC, en època de la família imperial dels Flavis, es promulgà la *lei flàvia*, també coneguda com a *lei plagària*, perquè els lladres solien ser castigats *ad plagas*, és a dir, a la pena de ser assotats. *Plaga*, d'on surt “llaga” en castellà, era en llatí “l'assot” o “el flagell” i també la ferida produïda pel fuet. La paraula deriva de l'arrel indoeuropea **plak-* (“colpejar”). Aquest significat també el trobam al mot *plaga*, sinònim de calamitat, pesta. Ja Marcial (segle I-II dC), el gran epigramista de Bìlbilis (Calataiud), emprà la paraula *plagi* amb el sentit figurat de “còpia o apropiació d'una obra o idea aliena”. Tanmateix, aquest significat no s'imposaria fins al segle XIX.

També hi ha mots amb una evolució semàntica a mitges. Negar-se (“morir ofegat en aigua”) prové del llatí *nequare* (“matar”). Amb el temps adquirí el significat de “matar per immersió”. Per desgràcia, avui aquesta paraula ha perdut vitalitat en benefici d'ofegar-se (< *fauces*, “gola”). El cultisme orb, sinònim de cec, també en seria un exemple. Deriva del llatí *orbis*, “privat de” (sobretot de pares).

Amb tot, hi ha canvis semàntics del tot misteriosos. Així ho manifesta el professor Jesús Tuson en el seu llibre *Històries naturals de la paraula* (Empúries, Barcelona, 1998): “Les paraules que són en boca de tots, les de la vida diària, són difícils de perseguir pels viaranys del temps, i més encara si el que volem investigar és com es produeixen els canvis de significat. ¿Com és que una paraula llatina com *ponere* (“col·locar”) va veure restringit el seu abast i es va limitar a expressar allò que fa el Sol i el que fan les gallines amb els ous? ¿Per què no podem *pondre* un abric a l'armari o uns plats a la taula? Misteris de l'evolució lingüística que no ha deixat restes fòssils perquè, com sap tothom, les paraules se les enduu el vent, i el vent, malgrat el que diu la cançó, no ens en dóna cap resposta”. Un altre cas similar al de *pondre* és el de *posar*, derivat de *pausare* (“aturar-se”, “cessar de”).

Enviliment i ennobliment semàntic

També hi pot haver casos d'*enviliment semàntic*, en què una paraula adopta un significat negatiu. N'és un exemple la paraula proxeneta. A l'antiga Grècia cada polis solia comptar amb un proxeneta, que era la persona encarregada de defensar els interessos dels ciutadans d'altres polis –el mot està compost de *πρῶ*, “davant de”, i *ξενος*, “estranger”, d'on deriva també xenofòbia. Aquest càrrec públic era una espècie de mediador entre el ciutadà estranger i les autoritats, de manera que també s'utilitzà la paraula amb el sentit d'“intermediari, representant” –de fet, en grec modern un cònsol rep el nom de *πρόξενος*. No és d'estranyar, doncs, que d'aquest darrer significat es passàs al d'“intermediari en les relacions amb una prostituta”.

L'adjectiu àlgid també és un altre exemple d'*inversió semàntica*. Deriva del verb llatí *algeo* (“tenir fred”). En un principi s'aplicà a les situacions de fred màxim, de manera que passà a significar el punt culminant d'un estat tèrmic, independentment si era de fred o calor. Avui, però, s'utilitza en sentit figurat per indicar, per exemple, que una discussió ha arribat a ser molt acalorada. El mateix passa amb el verb enervar. En llatí volia dir

“treure el nervi” i, per tant, “debilitar-se” (< *ex* + *nervus*); per influència del francès, però, avui significa “posar-se nerviós”.

En castellà un cas també molt clarificador d'*enviliment semàntic* és l'adjectiu “hortera”, que ara al·ludeix a una cosa de mal gust. En els inicis, però, una hortera era un tipus de palangana. El mot deriva del llatí *offertorium* (recipient que serveix per oferir). Amb el temps, aquest utensili fou molt emprat pels ajudants de farmàcia, amb els quals els seus superiors marcaven distàncies. Fou així com aquesta actitud classista féu que, per metonímia, l'hortera passàs a designar els seus usuaris.

El fenomen contrari a l'*enviliment semàntic* és l'*ennobliment semàntic*, en què una paraula adopta un significat positiu. És el cas de la paraula ocasió. Deriva del llatí *occidere* (“morir”, “caure”) i en un principi significava accident o succés greu. Res a veure, doncs, amb el seu significat actual.

Paraules tabú

Una idea es pot expressar de manera diferent en llengües diferents. En català, per exemple, tenim ensinistrar, mentre que en castellà tenen “adiestrar”. Per què? Ensinistrar podria contenir l'adjectiu llatí *sinister* (“esquerra”), antònim de *dexter* (“dreta”) i és dels pocs casos en què l'esquerra (“ma torta” en basc) té un significat positiu. Igual passa amb l'expressió “tenir mà esquerra”, procedent del món taurí, sinònima de ser persona hàbil; en la resta de casos, però, l'esquerra conté una forta càrrega negativa: “aixecar-se amb el peu esquerre” o tenir un “sinistre”. Tanmateix, alguns estudiosos apunten a una altra etimologia. Defensen que ensinistrar és fruit de l'encreuament del llatí *signum* (“senyal”) i *dexter* (“dreta”). No debades una persona ben ensinistrada (molt destra) esdevé insigne justament per la seva destresa en algun camp. A més, de *signum* també prové “ensenyar”.

Curiosament, l'italià és de les poques llengües romàniques on s'ha conservat el *sinister* llatí per al·ludir a l'esquerra (“sinistra”). En aquest cas, doncs, “sinistra” no és considerada una paraula “tabú”. En les llengües occidentals aquest mot apareix per primera vegada el 1777 al llibre *Un viatge per l'Oceà Pacífic* del capità britànic James Cook. Segons aquesta obra, en les llengües polinèsiques, concretament a l'illa de Tonga, *tabú* vol dir “prohibit”, “sagrat”.

Etimologia comparativa

Per etimologia comparativa és un exercici ben curiós. El pronom indefinit castellà “nada” ve de la segona part de l'expressió llatina *nulla res nata* (“cap cosa nascuda”). El francès i el català, però, agafaren per negació la primera part de la locució amb les respectives formes “rien” i “res”. En canvi, per a la forma substantivada (“el no-res”), el francès té la fórmula “néant”, que procedeix del llatínisme *ne gentem* (“ningú”) –el segon ètim d'aquest sintagma donà nom també a la policia francesa, els “gendarmes”, que és una contracció del gal·licisme *gent d'armes*. És curiós també veure que el llatí *res rei* (“cosa”) donà en castellà “res” (cap de bestiar) i en francès i en català “rien” i “res”, respectivament, que en castellà signifiquen “nada”.

Un altre cas sorprenent és l'expressió llatina *caseus formaceus*, que significa “formatge fet amb un motllo”, ja que la llet es vessava sobre un recipient amb forma. El castellà n'agafà la primera part (“queso”), però els francesos, italians i catalans n'agafaren la segona (“fromage”, “formaggio”, “formatge”, respectivament).

Les sorpreses etimològiques no s'acaben aquí. En llatí, els fills dels mateixos pare i mare rebien el nom de *fratri germani* (“germans autèntics”) –aquest *germanus*, que està emparentat amb el mot germen, deriva del verb *gignere* (“engendrar”). De l'expressió llatina, el castellà i el català només n'heretaren la segona part (“hermano” i “germà”), respectivament. En canvi, el francès i l'italià n'heretaren la primera amb les respectives formes “frère” i “fratello”. Tanmateix, en català també tenim paraules com “frare” o amor “fraternal”.

En l'àmbit del parentiu, en llatí també hi havia l'expressió *consobrinus primus* (“cosí primer”). La segona part fou adoptada pel castellà (“primo”), i la primera, encara que amb una petita alteració, pel català (“cosí”), el francès i l'anglès (“cousin”) o l'italià (“cugino”).

Anem ara al món animal. En castellà tenim “merluza”, derivat del llatí *maris Lucius* (“peix que fa llum en la foscor”). En català, però, només se'n conservà la segona part (“lluç”). D'origen grec és la paraula hipopòtam, literalment, “cavall (ἵππος) de riu” (ποταμός). Així anomenaren els grecs aquest animal en visitar Egipte –en

alemany es manté, en certa manera, aquesta etimologia ja que hipopòtam és *Nilpferd*, és a dir, “cavall del Nil”. D'encunyació grega és també la paraula “pop”, que prové de *πολύπους* (“el de molts peus”). Concretament, aquests mol·luscs tenen vuit peus o tentacles, la qual cosa sí que és recollit en l'anglès “octopus”.

Etimologies impossibles

Fora de l'àmbit científic, ens trobam amb etimologies populars, és a dir, etimologies fruit de l'especulació de la gent del carrer, mancades de tota base científica. És el cas de cadàver, que s'ha volgut associar amb l'acrònim *caro data vermibus*, “carn donada als cucs”. El cert, però, és que el terme deriva del verb llatí *cado* (“sucumbir, caure en batalla”). Tanmateix, en aquest laberint del llenguatge també hi pot haver etimologies que es resisteixin a ser interpretades, a ser desxifrades. Així ocorre amb ténol, paraula que els nins de Mallorca, quan juguen, fan servir per demanar una pausa. Una altra paraula de l'àmbit insular i també d'origen incert és guixa (melic).

Davant aquestes situacions de resolucions impossibles, parafrasejant la Bíblia, podem afirmar que sovint els camins de les etimologies, com els camins del Senyor, són insondables i inescrutables. Sovint, investigar, és a dir seguir la petjada (*vestigium*) de l'evolució d'una paraula no és una tasca fàcil. Convé, tot i això, no defallir en aquesta fantàstica tasca d'arqueologia lingüística. Sempre omple de satisfacció la troballa d'una joia amagada entre les runes del llenguatge, el do més profund que se'ns ha donat com a espècie. .

Voler conèixer l'origen de les paraules és com voler saber d'on venim, saber qui són els nostres pares o els nostres padrins. Les etimologies són làpides des de les quals les paraules suposadament mortes ens criden que d'alguna manera continuen vives. Hem d'anar amb compte, però, a l'hora de fer servir les paraules, que sovint poden ser autèntiques trampes. Així ho escrigué el poeta mexicà Octavio Paz a *Árbol adentro*: “Las palabras son puentes. También son trampas, jaulas, pozos [...] Las palabras son inciertas y dicen cosas inciertas. Pero digan esto o aquello, no dicen”.

www.antonijaner.com